

บทวิพากษ์ความเป็น อีสานใหม่ : ทดลองศึกษา ผ่านบทเพลงไทยอีสาน*

วีรชน เกษสกุล**

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ มีจุดมุ่งหมายที่จะทำความเข้าใจและพิสูจน์แนวความคิดที่ว่าด้วยการเป็นอีสานใหม่ ผู้เขียนได้ทำการทดลองศึกษาผ่านเพลงในฐานะที่เป็นตัวบททางสังคมอย่างหนึ่ง โดยการใช้การตีความเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจและแสวงหาความรู้ และผลจากการศึกษาพบว่า การร้อง รำ ทำเพลง ของชาวบ้านในภาคอีสานนับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนอกจากจะใช้เพื่อความบันเทิงแล้วนั้น วัฒนธรรมการร้อง รำ ทำเพลงยังคงมีนัยยะสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ในเชิงอำนาจทางด้านการเมืองที่ส่งผลกระทบต่อคนในสังคมอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้ว่าภายหลังการเกิดสงครามเย็น สังคมอีสานจะมีการรับเทคโนโลยีต่าง ๆ เข้ามามากมาย แต่จากการพิจารณาตัวบทที่นำมาทำการทดลองศึกษาได้แสดงให้เห็นว่าแนวความคิดความเชื่อของชาวบ้านในภาคอีสานยังคงยึดโยงอยู่กับอำนาจหรือชนแบบเดิม การเกิดสภาวะแบบโลกไร้พรมแดนหาได้เปลี่ยนแปลงรากฐานทางความคิดความเชื่อของชาวบ้านในภาคได้อย่างสิ้นเชิง ตรงกันข้ามกลับสนับสนุนให้คติความเชื่อแบบดั้งเดิมสามารถดำรงอยู่และมีความเข้มแข็งยิ่งขึ้นกว่าเดิม

คำสำคัญ : อีสานเก่า; อีสานใหม่; วัฒนธรรม; การเมือง; ดนตรี

*บทความชิ้นนี้เขียนขึ้นมาเพื่อส่งเข้าร่วมการประกวดบทความวิชาการและเสวนาวิชาการ หัวข้อ “สหสาขาวิชา วัฒนธรรม และการเมืองไทย”

**อาจารย์ประจำสาขาวิชาการปกครอง คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี email: weerachon.g@ubu.ac.th

Criticism of New E-san: A Concept Paper through Thai-Esan music*

Weerachon Gedsagul**

Abstract

This article aims to understand and prove a notion on a development of new E-San. The author has tried to testify the study via songs as a kind of social contents. The study employs hermeneutics as tools to understand and search for knowledge. The result finds that, not only for purposing of entertainment, singing, dancing and humming of local people in the northeastern region of Thailand from past to present have reflected the power relationship in politics that have had an effect toward society continuously. Although the E-San society has opened for a wave of incoming technologies after the Cold War, once considering regarding song contents, beliefs of local people in E-San have remain associating with power and traditional norms. An emergence of no-boundary world did not definitely change the root of beliefs among them. In contrast, the wave of boundless world has promoted the tradition belief significantly.

Keywords: New E-San; Old E-San; Cultures; Politics; Music

* This article is for submitting to the academic article and academic discussion contest on the topic of "Multidisciplinarity, Culture, and Thai Politics."

**Lecturer in the Department of Government, Faculty of Political Science, Ubon Ratchathani University email: weerachon.g@ubu.ac.th

บทนำ

วัฒนธรรมการร้อง รำ ทำเพลง ถือเป็นผลผลิตทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับวิถีชีวิต ความเชื่อ ศาสนา เศรษฐกิจ และการเมือง ของคนในสังคมแต่ละสังคมมาอย่างช้านาน ซึ่งหากพิจารณาจากบทบาทของวัฒนธรรมดังกล่าว จะพบว่า การร้อง รำ ทำเพลงนั้นมีบทบาทสำคัญอยู่หลายประการ ยกตัวอย่างเช่น บทบาทในการสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน บทบาทในการเป็นช่องทางในการสื่อสาร บทบาทในด้านของการควบคุมความคิดของคนในสังคม บทบาทที่รับใช้พิธีกรรมทางความเชื่อต่าง ๆ บทบาททางด้านการเป็นเครื่องมือที่แสดงถึงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของสังคมต่าง ๆ ตลอดจนบทบาทในการเป็นเครื่องบันทึก และสะท้อนถึงความเป็นไปในแง่มุมต่าง ๆ ทางสังคม (Plato translation by Robin Waterfield, 1993:129; อานันท์ นาคคง, 2553:16)

จากความสัมพันธ์และบทบาทของการร้อง รำ ทำเพลงที่มีความใกล้ชิดกับคนกับในสังคมในหลายมิติ ผู้เขียนจึงมีข้อคิดเห็นว่าการจะทำความเข้าใจถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมใดสังคมหนึ่ง การศึกษาเพลงในฐานะที่เป็นตัวบททางสังคมอย่างหนึ่งน่าจะเป็นอีกหนึ่งช่องทางที่ช่วยให้เราสามารถเห็นได้ถึงร่องรอยของแนวความคิดของผู้คนในสังคมนั้น ๆ ในบทความชิ้นนี้ ผู้เขียนจึงเลือกที่จะทำการทดลองศึกษาผ่านเพลงหรือดนตรีที่ได้รับความนิยม (Popular music) โดยได้คัดมาจาก YouTube ซึ่งเป็นสื่อออนไลน์ที่เป็นอีกหนึ่งช่องทางหลักในการเผยแพร่ผลงานเพลงในปัจจุบัน ประกอบกับเพลงที่ได้รับความนิยมนำมาขับร้องบนรถที่เล่นดนตรีสด หรือที่กลุ่มวัยรุ่นในภาคอีสานเรียกว่า “รถแห่” ซึ่งในปัจจุบันกิจกรรมการร้อง รำ ทำเพลงผ่านสื่อการแสดงที่เรียกว่ารถแห่ กำลังเป็นกิจกรรมที่นิยมและแพร่หลายเป็นอย่างมากในภาคอีสาน ภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย (Thai PBS ศูนย์ข่าวภาคอีสาน, 2562: ออนไลน์)

อนึ่ง ในการทดลองศึกษานี้ผู้เขียนต้องการที่จะทำความเข้าใจและพิสูจน์แนวความคิดที่ว่าด้วยการเป็น “อีสานใหม่” (New ISan) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทที่เรียกว่า “อีสานใหม่ในโลกไร้พรมแดน” ว่าแท้แล้ว “อีสานเปลี่ยนไป” จริงหรือไม่ อย่างไร ทั้งนี้เพื่อนำเสนอบททดลองตามที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น บทความชิ้นนี้จึงจะแบ่งการนำเสนอออกเป็น 3 ส่วนหลัก ๆ อันประกอบไปด้วย

ส่วนที่หนึ่ง : บทวิพากษ์ความ “อีสานใหม่” : เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการทำความเข้าใจและวิพากษ์คำว่า “อีสานใหม่” ว่าแท้แล้วคำว่า “อีสานใหม่” มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร

ส่วนที่สอง บทวิเคราะห์ : อีสานเปลี่ยนไป...อีหลีป? เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการนำตัวบทของเพลงมาทำการวิเคราะห์ เพื่อที่จะแสดงให้เห็นว่าตัวบทเหล่านั้นสอดคล้องกับวิถีคิดที่ว่าด้วยอีสานใหม่หรือไม่อย่างไร

ส่วนที่สาม บทสรุป และข้อเสนอแนะบางประการ

1. บทวิพากษ์ความเป็น “อีสานใหม่”

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิพากษ์แนวความคิดที่ว่าด้วยอีสานใหม่

ของพัฒนา กิตติอาษา¹ ผู้ซึ่งถือได้ว่าเป็นนักวิชาการที่บุกเบิกหรือเป็นนักวิชาการคนแรก ๆ ที่พยายามจะอธิบายการเกิดขึ้นของอีสานใหม่ อย่างไรก็ตามนอกเหนือจากงานของพัฒนา กิตติอาษา ผู้เขียนพบว่ามีการวิจารณ์การที่พยายามจะอธิบายความเป็นมาของอีสานใหม่ด้วยเช่นกัน อย่างเช่น บทความ ลัดเลาะเส้นทางอีสานใหม่ (ตอนที่ 1) การเปลี่ยนแปลงของอีสานโดยอุกฤษฏ์ เถลิงแสน (2557: ออนไลน์) แต่งานชิ้นดังกล่าวไม่ได้มีข้อเสนอใหม่หรือมีคำอธิบายที่แตกต่างไปจากงานของพัฒนา กิตติอาษา กล่าวให้อย่างที่งานชิ้นดังกล่าวยังคงอยู่ภายใต้ร่มเงาของคำอธิบายที่พัฒนา ได้เสนอเอาไว้ นอกจากนี้ยังพบว่ามีคนนำเอาคำว่า “อีสานใหม่” ไปใช้ในโอกาสต่างๆ ยกตัวอย่าง เช่นในบทความ “อีสานใหม่” กับการปฏิวัติสู่ความเป็นเมือง ที่เนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้นำมา อธิบายถึงการขยายตัวของสังคมเมืองและเศรษฐกิจในภาคอีสาน (เนก เหล่าธรรมทัศน์, 2561: ออนไลน์) หรือแม้กระทั่งนำไปตั้งชื่อกลุ่มเพื่อเคลื่อนไหวทางการเมืองอย่าง “ขบวนการอีสานใหม่” (2562: ออนไลน์) เป็นต้น **ทั้งนี้เพื่อทำความเข้าใจว่าแท้แล้วความหมายที่แท้จริงของอีสานใหม่คืออะไร** บทความชิ้นนี้จึงพยายามจะตีความคำว่าอีสานใหม่ เพื่อที่ผู้เขียนนำคำดังกล่าวไปใช้ และรวมทั้งผู้ที่ได้พบเห็นคำดังกล่าว จะได้มีความเข้าใจในความหมายของคำดังกล่าวอย่างตรงไปตรงมา

สำหรับการทำความเข้าใจเกี่ยวกับอีสานใหม่ มีหลายประเด็นที่ควรทำความเข้าใจ และ ประเด็นสำคัญประการหนึ่งที่มีอาจจะเลยที่จะทำความเข้าใจได้เลยนั้นคือ การย้อนกลับไปทำความเข้าใจความเป็นอีสานเก่าก่อนที่จะมีการนิยามความเป็นอีสานใหม่ ดังนั้นเนื้อหาในส่วนนี้ผู้เขียนจึงจะเริ่มต้นด้วยการตั้งคำถามว่า อีสานเก่าคืออะไร? จากคำถามดังกล่าวผู้เขียนพบว่า พัฒนา กิตติอาษา ได้พยายามอธิบายในหนังสือวิถีอีสานใหม่ว่า

“...คำว่า อีสานเก่า ในความหมายของ อดีตกาล (past tense) ของดินแดน เศรษฐกิจ การเมือง และวิถีชีวิตทางสังคมวัฒนธรรม ของชุมชนหมู่บ้าน และเมืองในบริเวณพื้นที่ทางภูมิรัฐศาสตร์ที่ เรียกว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หรือภาคอีสานของประเทศไทย สมัยใหม่...” (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 65)

จากประโยคดังกล่าวจะเห็นได้ว่า พัฒนา ไม่ได้ชี้ให้เห็นจุดเริ่มต้นของการเป็นอีสานเก่า อย่างชัดเจน หากแต่พยายามอธิบายว่าความเป็นอีสานเก่านั้นคือวิถีทางสังคมของผู้คนในสังคม

1 พัฒนา กิตติอาษา เป็นชาวจังหวัดหนองคาย สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีด้านมนุษยวิทยา อีสานศึกษา จากคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2532) สำเร็จ การศึกษาระดับปริญญาโท สาขามานุษยวิทยา จากภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา จาก Ateneo de Manila University สาธารณรัฐฟิลิปปินส์ (2535) และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาเอก สาขามานุษย วิทยาสังคมวัฒนธรรม จากภาควิชามานุษยวิทยา University of Washington, Seattle ประเทศสหรัฐอเมริกา (2542) ตำแหน่งสุดท้ายของเขาคือ ผู้ช่วยศาสตราจารย์สอนหนังสือและค้นคว้าวิจัยที่ภาควิชาเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ศึกษา คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยแห่งชาติสิงคโปร์ ก่อนที่จะเสียชีวิตเมื่อวันที่ 10 มกราคม 2556. (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 166- 168)

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมในช่วงก่อนที่ภาคอีสานจะเข้าสู่การเป็นรัฐชาติสมัยใหม่² (Modern State) ซึ่งหากนำคำอธิบายดังกล่าวไปพิจารณาความเป็นอีสานใหม่ที่พัฒนาได้อธิบายเอาไว้ว่า

“วิถีอีสานใหม่ คือ ชุดความหมายใหม่ ความรู้สึกใหม่ จินตนาการใหม่ และประสบการณ์ชีวิตทางสังคมใหม่ๆ เกี่ยวกับดินแดน ภูมิรัฐศาสตร์ โครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรมของภาคอีสานหลังยุคสงครามเย็น” (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 30)

จะเห็นได้ว่า พัฒนาได้ชี้ให้เห็นถึงความเป็น “อีสานใหม่” ว่ามีจุดเริ่มต้นอยู่ที่การสิ้นสุดลงของสงครามเย็น ซึ่งหากนำคำอธิบายดังกล่าวย้อนกลับไปพิจารณาประกอบกับความเป็นอีสานเก่าที่ได้นำเสนอไปในข้างต้น เราจะพบว่าในคำอธิบายดังกล่าวนั้นมันมีช่องว่างของช่วงเวลาที่ไม่ได้ถูกจำกัดความว่าช่วงเวลาดังกล่าวอยู่ในสภาวะความเป็นอีสานเก่าหรือความเป็นอีสานใหม่ ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวนั้นก็คือช่วงเวลาระหว่าง หลังจากที่ย้ายเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่เรื่อยมาจนกระทั่งถึงการสิ้นสุดลงของสงครามเย็น ดังนั้นผู้เขียนจึงตั้งข้อสังเกตว่าการสร้างคำอธิบายถึงความเป็นอีสานเก่ากับความเป็นอีสานใหม่นั้นยังคงไม่มีความชัดเจน ซึ่งคำอธิบายในลักษณะดังกล่าวนี้นอกจากจะไม่ช่วยให้เข้าใจถึงสภาพการณ์ของสังคมอีสานแล้วนั้นอาจจะก่อให้เกิดความสับสนยิ่งขึ้นก็เป็นได้

นอกจากการพยายามนิยามความหมายดังกล่าว พัฒนา กิตติอาษายังได้อธิบายต่ออีกว่า

“...ภายใต้บริบทของการพัฒนาเศรษฐกิจ การเมืองและสังคม
วัฒนธรรมระดับประเทศ ภูมิภาคและโลกยุคหลังสงครามเย็น

2 รัฐสมัยใหม่ (Modern State) เป็นรูปแบบรัฐชนิดหนึ่ง ซึ่งแตกต่างจากรัฐที่มีมาตั้งแต่สมัยโบราณ ลักษณะสำคัญของการเป็นรัฐสมัยใหม่ได้แก่ การที่ประเทศ หรือ รัฐ (State) มีรัฐบาล (Government) ที่มีศูนย์กลางอำนาจที่มีความแน่นอน เช่น มีเมืองหลวงที่แน่นอน และมีระบบราชการสมัยใหม่ที่มีความเป็นปึกแผ่น การมีแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่ชัดเจน ปกคลุมทั่วดินแดน เป็นนิจนิรันดร์ และดำรงอยู่เหนืออำนาจอื่นๆ ในประเทศ การมีดินแดนจำนวนหนึ่งที่มีความชัดเจนแน่นอน และการมีประชากรของรัฐจำนวนหนึ่งที่มีความเป็นหนึ่งเดียวและมีสำนึกความผูกพันกับรัฐ เป็นต้น (นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, มปท: ออนไลน์) ทั้งนี้หากพิจารณาในส่วนของสยามประเทศจะพบว่า สยามได้เข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่ใน พ.ศ.2439 เมื่อรัฐบาลอังกฤษและฝรั่งเศสได้ลงนามร่วมกันในสนธิสัญญา “Anglo-French Entente” รับรองอธิปไตยของสยาม ซึ่งการทำสัญญาดังกล่าวมีการตีความว่าเป็นการรับประกันเอกราชของสยาม และมีนัยสืบเนื่องอีกด้วยว่าหลังจากนี้สยามจะต้องเดินไปสู่อนาคตท่ามกลางความเป็นไปของกระแสโลก กล่าวคือ การรับรองเช่นในลักษณะดังกล่าวอนุมานได้ว่าคือคำรับประกันความอยู่รอดของสยามและยังทำให้เกิด “การยอมรับจากสากล” ว่าสยามมีฐานะเป็น “รัฐเอกราช” ซึ่งก็มีความความหมายถึงสถานะของการเป็น “รัฐสมัยใหม่” ในทางรัฐศาสตร์ (สุชาติ บำรุงสุข, 2559: ออนไลน์)

วิถีอีสานเก่าได้เลือนหายไปประหนึ่งดวงตะวันทีลลับของฟ้ายามค่ำ
วิถีอีสานใหม่ได้เคลื่อนตัวเข้ามาแทนที่อย่างมีสีสันและชีวิตชีวา
ความหมายและความเป็นจริงของวิถีอีสานใหม่ได้ปรากฏตัวและ
แทรกซึมเข้ามาทดแทนหรือทับซ้อนภาพตัวแทนและร่องรอยอดีต
แบบฮีตคองของวิถีอีสานเก่าอย่างชัดเจน” (พัฒนา กิตติอาษา, 2557:32)

จากคำอธิบายดังกล่าวจะเห็นได้ว่าพัฒนาพยายามอธิบายว่า “วิถีอีสานใหม่” ได้อุบัติขึ้น
ภายหลังจากการสิ้นสุดสงครามเย็นจนกระทั่งถึงปัจจุบัน และสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากการเข้าสู่วิถี
อีสานใหม่คือ การเข้ามาของความรู้สึกใหม่ จินตนาการใหม่ และประสบการณ์ชีวิตทางสังคมใหม่ๆ
เกี่ยวกับดินแดนภูมิรัฐศาสตร์โครงสร้างประชากรเศรษฐกิจการเมืองแบบใหม่สิ่งต่างๆเหล่านี้ได้มา
ทดแทนร่องรอยอดีตแบบฮีตคองแบบอีสานเก่าอย่างชัดเจน และเพื่อที่จะสนับสนุนแนวความคิด
ดังกล่าวพัฒนาได้หยิบยกรรณกรรมเรื่อง “ลูกอีสาน”³ มาเป็นตัวอย่างประกอบการอธิบาย โดยให้เหตุผลว่า

“ไม่มีข้อเขียนชิ้นใดที่จะช่วยให้เราเข้าใจสถานการณ์สงครามโลก
ครั้งที่สอง และก่อนยุคสมัยของการพัฒนาและความทันสมัยจาก
สำนักและมุมมองของคนอีสานเองได้อย่างลึกซึ้งและมีชีวิตชีวา
เท่ากับ ลูกอีสาน” (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 76)

กล่าวคือพัฒนากำลังจะอธิบายว่าวรรณกรรมเรื่องลูกอีสาน คือตัวแทนที่แสดงให้เห็น
เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากอีสานเก่าสู่อีสานใหม่ที่ดียิ่งที่สุด พัฒนาได้ชี้ให้เห็นว่าเนื้อหาจาก
วรรณกรรมเรื่องลูกอีสานคือการปรับตัวของชาวบ้านอีสานเก่า โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปรับตัวจาก
ศูนย์กลางอำนาจทางการเมืองวัฒนธรรมและความเจริญก้าวหน้าที่เคยตั้งอยู่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง
โดยมีหลวงพระบางและเวียงจันทน์เป็นแกนกลาง ไปสู่กรุงเทพมหานครซึ่งเป็นศูนย์กลางใหม่
นอกจากนี้พัฒนายังพยายามจะชี้ให้เห็นถึงการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในหมู่บ้านกับคนนอก
หมู่บ้าน และการได้สัมผัสกับคนต่างชาติพันธุ์ต่างถิ่นที่อยู่ อย่างเช่นพ่อค้าชาวไทยใหญ่ พ่อค้าแม่ค้า
ที่เป็นคนเวียดนาม และคนจีน ซึ่งการมีปฏิสัมพันธ์ดังกล่าว พัฒนา อธิบายว่ามันคือปรากฏการณ์
การเชื่อมโยงหมู่บ้านอีสานเข้ากับระบบเศรษฐกิจแห่งชาติและนานาชาติ (พัฒนา กิตติอาษา, 2557:
77-78)

3 นวนิยายเรื่องลูกอีสาน เป็นการประพันธ์ขึ้นจากเรื่องราวชีวิตจริงอิงนิยายของคำพูน บุญทวี โดยเบื้องต้นผู้เขียนได้
เขียนเป็นตอนๆ เพื่อเผยแพร่ในนิตยสารฟ้าเมืองไทยรายสัปดาห์ โดยมีอาจินต์ ปัญงพรค์ เป็นบรรณาธิการ ตั้งแต่
ปลายปี พ.ศ. 2518 จนถึง พ.ศ. 2519 ก่อนที่ต่อมานวนิยายเรื่องดังกล่าวจะได้รับรางวัล นวนิยายดีเด่น และได้รับอนุมัติ
ให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลาเรียน จากกระทรวงศึกษาธิการ ต่อมาในปี พ.ศ. 2522 ได้รับรางวัลนวนิยายยอดเยี่ยมแห่ง
อาเซียนหรือรางวัล ซีไรต์ และต่อมานวนิยายเรื่องลูกอีสานได้ถูกบริษัทไฟว์สตาร์ซื้อลิขสิทธิ์ไปสร้างเป็นภาพยนตร์ ใน
ปีพ.ศ. 2525 (คำพูน บุญทวี, 2542: คำนำ)

ยิ่งกว่านั้นพัฒนายังพยายามแสดงให้เห็นอีกว่าระบบความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านกำลังได้รับการท้าทายด้วยระบบการศึกษาในโรงเรียน และความเจริญก้าวหน้าจากเทคโนโลยีต่าง ๆ โดยพยายามอธิบายผ่านเนื้อเรื่องว่า ความศักดิ์สิทธิ์ของเวทมนตร์ของตัวละครที่ชื่อลูกกาไปเรียนมาจากอาจารย์แห่งเมืองหลวงพระบาง จากที่เคยไล่ผีبوبได้ เป่ากระหม่อมให้เด็ก ๆ หายจากการเป็นไข้หวัดได้ คงจะสิ้นความซึ้งเสียแล้วเพราะกำลังถูกท้าทายด้วยเวทมนตร์ของอำนาจจากสถาบันรัฐ ที่มาพร้อมกับความทันสมัยในนามของระบบการศึกษา ระบบราชการ การค้าขายแลกเปลี่ยนการพัฒนา และความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยี (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 78-79)

นอกจากประเด็นที่กล่าวมาแล้วนั้น ประเด็นสำคัญอีกประการที่พัฒนาพยายามจะอธิบายคือ เขาเชื่อว่าหากมองวรรณกรรมลูกอีสานผ่านมุมมองของ เดอซูซ พูโกต์ และกิตเตนส์ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องดังกล่าวที่แท้จริงเป็นชุดของประสบการณ์ชีวิตที่สะท้อนแรงปรารถนาและจิตใต้สำนึกของคนอีสานในยุคสมัยของคำพูน บุญทวี หรืออาจจะเรียกได้ว่าเป็นแรงปรารถนาและจิตใต้สำนึกที่พร้อมรับรองกับกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัย และหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสังคมของชาวบ้านและชุมชนหมู่บ้านอีสาน (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 79)

แต่อย่างไรก็ดี ผู้เขียนมีข้อเสนอว่าการตีความดังกล่าวเป็นการตีความเพื่อให้เป็นไปตามแรงปรารถนา และจิตใต้สำนึกของตัวพัฒนาเองต่างหาก หากได้ใช้ตัวแทนของคนอีสานแต่อย่างใด กล่าวให้ยิ่งกว่านั้นผู้เขียนมีข้อสังเกตว่าการพยายามหยิบยกรวมเรื่องลูกอีสานมาเป็นตัวแทนของความเปลี่ยนแปลงจากวิถีอีสานเก่าไปสู่วิถีอีสานใหม่ของพัฒนาเองมีความย้อนแย้ง (Paradox) ในตัวเอง กล่าวคือ เขาสรุปว่าอัตลักษณ์ของลูกอีสาน คือการเดินทางเพื่อแสวงโชคทำมาหากินและยกระดับคุณภาพชีวิตซึ่งเป็นหัวใจสำคัญในอัตลักษณ์ทางสังคมของคนอีสานที่สืบทอดกันมาช้านาน ซึ่งเป็นแรงปรารถนาและจิตใต้สำนึกที่พร้อมรับรองกับกระบวนการพัฒนาไปสู่ความทันสมัยและหล่อหลอมอัตลักษณ์ทางสังคมของชาวบ้านและชุมชนหมู่บ้านอีสานแต่ในขณะเดียวกันตัวเขาเองก็ทราบว่ามีแนวโน้มเรื่องดังกล่าวได้แฝงไว้ด้วยนัยของการโยกหาอดีตและการสร้างภาพอดีตกาลเล่าเรื่องย้อนหลังจากความทรงจำและจินตนาการส่วนตัวของผู้เขียน (คำพูน บุญทวี)

แต่อย่างไรก็ดี เพื่อความเป็นธรรมต่อการตีความของพัฒนา กิตติอาษา ผู้เขียนจึงต้องการที่จะพิสูจน์แนวความคิดที่ว่าด้วยการเป็น “อีสานใหม่” หรือที่พัฒนาได้กล่าวว่า “อีสานเปลี่ยนไป” แท้แล้วเปลี่ยนไปจริงหรือไม่ ผู้เขียนจึงได้ทำการทดลองศึกษาผ่านบทเพลงที่ได้รับความนิยมและจากการร้องรำทำเพลงของสิ่งที่ชาวบ้านเรียกว่ารลแห่ ซึ่งถือว่าเป็นตัวแทนทางสังคมอย่างหนึ่งภายใต้บริบทในปัจจุบันซึ่งเป็นที่ยอมรับว่านี่คือยุคที่มีความทันสมัยสูงสุดทั้งด้านองค์ความรู้และด้านเทคโนโลยี

2. บทวิเคราะห์: อีสานเปลี่ยนไป...อีหลีป?

เนื้อหาในส่วนนี้จะเป็นการวิเคราะห์ เพื่อที่จะตอบคำถามที่ว่าอีสานได้เปลี่ยนไปจริงหรือไม่ อย่างไร สำหรับตัวบทที่จะนำมาทำการวิเคราะห์ในส่วนนี้ ผู้เขียนได้คัดเลือกเพลงหรือ

ดนตรีที่ได้รับความนิยม (Popular music) โดยได้คัดมาจากยูทูบ (YouTube) ซึ่งเป็นช่องทางหลักอย่างหนึ่งที่ใช้ในการเผยแพร่ผลงานเพลงผ่านสื่อออนไลน์ในปัจจุบัน ประกอบกับเพลงที่ได้รับความนิยมนำมาขับร้องบนรถที่เล่นดนตรีสด หรือที่กลุ่มวัยรุ่นในภาคอีสานเรียกว่า “รถแห่” โดยในปัจจุบันมหรสพรถแห่กำลังเป็นที่นิยมกันในสังคมภาคอีสาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มวัยรุ่น ทั้งนี้นอกจากความนิยมและความทันสมัยแล้วนั้น เหตุผลอีกประการที่ผู้เขียนเลือกใช้ด้วยบทดังกล่าวมาทำการวิเคราะห์คือ เพื่อที่จะเข้าใจวิถีชีวิตของชาวบ้านให้ได้มากที่สุด กล่าวคือด้วยพัฒนาการทางด้านเทคโนโลยีที่ทันสมัย ส่งผลให้ทั้งศิลปินชาวบ้านสามารถเข้าถึงกระบวนการผลิตเพลงได้ง่ายยิ่งขึ้น และในขณะเดียวกันกลุ่มผู้ฟังเองก็สามารถที่จะรับชมรับฟังผลงานเพลงได้ง่ายขึ้นด้วยเช่นกัน

2.1 เสียงจากผู้สาวไทบ้านยุค 5G

หากย้อนกลับไปพิจารณาถึงอิทธิพลทางความคิดที่ส่งผลให้พัฒนา กิตติอาษา ได้นำเสนอถึงภาวะการเป็นอีสานใหม่จะพบว่าเขาได้รับอิทธิพลมาจากแนวความคิดของ กิลส์ เดอลูซ นักปรัชญาแนวจิตวิเคราะห์ที่ได้เสนอแนวความคิดเรื่องจิตใต้สำนึก และปรารถนาในฐานะที่เป็นพลังสำคัญในการผลิตสร้างและขับเคลื่อนให้เกิดพฤติกรรมและการเปลี่ยนแปลงต่างๆ (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 28) และแรงปรารถนาประการหนึ่งที่พัฒนาพยายามจะหยิบยกขึ้นมานำเสนอเพื่อชี้ให้เห็นถึงแรงปรารถนาที่ชาวบ้านในภาคอีสานมีต่อระบบการศึกษาในโรงเรียนในฐานะพลเมืองของรัฐชาติสยามหรือไทย โดยได้ยกตัวอย่างจากฉากที่คุนและจันดี ตัวละครในวรรณกรรมเรื่องลูกอีสาน ที่ได้ร้องเพลงชาติสยาม และท่อนบทอาขยานจากแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 78-79) เขาตีความว่านั่นคือแรงปรารถนาที่ก่อให้เกิดสำนึกของพลเมืองไทยที่แยกต่างหากออกจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง นอกจากนี้พัฒนายังได้อธิบายว่าระบบความรู้ดั้งเดิมของชาวบ้านอีสานเขาได้ถูกทำลายด้วยระบบการศึกษาในโรงเรียนและความเจริญก้าวหน้าจากเทคโนโลยีต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อพิสูจน์แนวความคิดดังกล่าวว่าเป็นจริงหรือไม่ ผู้เขียนจึงจะนำบทเพลงในยุคปัจจุบันที่เด็กวัยรุ่นในภาคอีสานได้พูดถึงการศึกษามาแสดงให้เห็นว่าแท้แล้วในปัจจุบันแรงปรารถนายังคงเป็นแบบที่พัฒนายังได้อธิบายไว้หรือไม่

สำหรับเพลงที่ผู้เขียนจะนำเสนอต่อไปนี้เป็น เพลงผู้สาวชาเลาะ ขับร้องโดยลำไย ไททองคำ เพลงดังกล่าวถูกเผยแพร่ผ่านยูทูบ (Youtube) โดยมีผู้เข้าไปชมมากกว่า 392 ล้านครั้ง (ลำไย ไททองคำ, 2559: ออนไลน์) นอกจากนี้เพลงผู้สาวชาเลาะยังถูกนำไปร้องผ่านสื่อต่าง ๆ อีกมากมาย และความพิเศษอีกประการของเพลงนี้คือ ผู้แต่งเนื้อร้องคืออาม ขุติมา หรือ ขุติมา โสเดวักดิ์ เด็กสาวจากจังหวัดบึงกาฬ ที่ขณะนั้นมีวัยเพียง 16 ปีเท่านั้น สำหรับเนื้อหาของเพลงดังกล่าวผู้แต่งได้นำเรื่องราวที่ขึ้นจากสภาพแวดล้อมทางสังคมที่เกิดขึ้นจริงในช่วงเวลาดังกล่าว⁴ โดยเนื้อหาของเพลงบางส่วนมีความว่า

4 โปรดดูรายละเอียดจากบทสัมภาษณ์ในรายการ “Bangkok City เลขที่ 36” เส้นทางชีวิต “อาม ขุติมา” สวณน้อยนักแต่งเพลง (PPTV Online, 2562: ออนไลน์)

“เฮาแค่ผู้สาวขาละ บ่แม่นผู้สาวขาลีเรียน บ่ได้ขยันหมั่นเพียร
ปากกาเขียนยังได้ยืมหมู่ การบอกการบ้านบ่เคยมี ข้อสอบสือก
บ่อนได้ยังบู้ แต่ที่พออยู่ วันนีพรงนี้และเมื่อวาน นั้นเป็นบุญบ้าน
ได้...” (ลำไย ไททองคำ, 2559: ออนไลน์)

จากตัวบทดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับชุดความหมายของการเป็นอีสาน
ใหม่ ที่ว่าอีสานใหม่คือ ชุดความหมายใหม่ ความรู้สึกใหม่ จินตนาการใหม่ และประสบการณ์ชีวิต
ทางสังคมใหม่ ๆ เกี่ยวกับดินแดน ภูมิรัฐศาสตร์ โครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และ
สังคมวัฒนธรรมของภาคอีสานหลังยุคสงครามเย็น (พัฒนา กิตติอาษา, 2557: 30) หรือการพยายาม
จะอธิบายว่าระบบการศึกษาในโรงเรียน และเทคโนโลยีที่ทันสมัย จะหล่อหลอมอัตลักษณ์ทาง
สังคมของผู้คนและชุมชนหมู่บ้านอีสานให้เผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิต
ของตนเอง ครอบครัว และชุมชน (พัฒนา กิตติอาษา, 2557:79) สามารถที่จะอธิบายได้ว่าแนวความ
คิดหรือชุดความหมายดังกล่าวไม่สามารถที่จะใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมอีสานได้เสมอไป
ชาวบ้านในสังคมอีสานไม่ได้มีความรู้สึกว่าจะต้องพยายามปรับตัวให้อยู่ภายใต้อำนาจทางวัฒนธรรม
และความเจริญก้าวหน้าที่มีกรุงเทพฯ เป็นศูนย์กลางอำนาจเสมอ หากแต่การปรับตัวที่เกิดขึ้นนั้น
เป็นเพียงการปรับตัวให้เข้ากับสถานะหรือวิถีการดำรงชีวิตทั่วไปของมนุษย์ หรือในทางตรงกันข้าม
ก็สามารถพบเห็นอยู่บ่อยครั้งที่ชาวบ้านในภาคอีสานมีวิถีชีวิตหรือมีความพยายามจะขัดแย้งกับ
อำนาจที่พยายามจะเข้ามาเปลี่ยนแปลงพวกเขา ซึ่งก็เป็นวิถีทางธรรมชาติโดยทั่วไปของมนุษย์
เช่นกัน ยกตัวอย่างจากเนื้อหาของเพลงดังต่อไปนี้

“...จิงแม่นมวนคักแน่ สาวนักเรียนเมื่อแอแล้ว อย่าไปบอกอิพ้ออิ
แม่และคุณครูของหนูเด้อค้ำา เด้อค้ำา เด้อค้ำา เด้อค้ำา ว่าเจอหนูอยู่
หน้ารถแท่ ผู้สาวนักเรียน นักเรียน นักเรียน เรียนมอ มื้อนี้ขอขาด
ขอโดดโรงเรียนมาแท่ บ่ไปมื่อ เดียวก็คงบ่ปิ๊กดอกกละแม่ สีแก่เอา
ดอกคันครู้ให้ ศูนย์ ให้ ร. มื้อนี้ขอลาหย่อนหนูนั่นครรถแท่ มื้อนี้ขอ
ลาหย่อนหนูนั่นครรถแท่...” (หงสา ประภาพร, 2562:ออนไลน์)

จากเนื้อหาของตัวบทดังกล่าว เป็นอีกหนึ่งตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงวิวัฒนาการของ
เทคโนโลยีที่ถูกนำไปใช้ในกิจกรรมการร้อง รำ ทำเพลง ของชาวบ้านในสังคมอีสาน ทั้งนี้หากย้อน
กลับไปดูกิจกรรมความบันเทิงของชาวบ้านนับตั้งแต่หมอลำพื้น (หมอลำแบบดั้งเดิม) ไล่มาจน

กระทั่งถึงรถแท็กซี่ จะเห็นได้ว่าพัฒนาการของการแสดงมีการปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัยและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีที่เข้ามาใหม่อยู่ตลอดเวลา แต่สิ่งที่น่าสังเกตคือเนื้อหาหรือตัวบทที่ถูกนำมาแสดงยังคงถูกยึดโยงอยู่กับชนบางประการหรือวิถีชีวิตของชาวบ้านเสมอ⁵ ทั้งนี้ถ้าหากการร้องเพลงชาติไทยของคุณและจันดี ในฉากหนึ่งของวรรณกรรมเรื่องลูกอีสาน จะหมายถึงการปรับตัวให้เข้ากับอำนาจส่วนกลางใหม่อย่างกรุงเทพมหานคร หรือเป็นแรงปรารถนาที่จะดันดันเดินทางข้ามเขตแดนทางด้านภูมิรัฐศาสตร์ หรือข้ามอาณาเขตทางด้านเศรษฐกิจสังคม ตามที่พัฒนาพยายามจะอธิบาย (พัฒนา กิตติอาษา, 2557:78-79) ตัวบทที่ผู้เขียนได้ยกมาในข้างต้นก็คงจะหมายถึงการขัดขืนหรือการไม่สมยอมต่ออำนาจจากส่วนกลางในแบบที่พัฒนาพยายามจะอธิบายด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นจากที่ตัวบทบอกว่า เด็กนักเรียนยอมที่จะขาดโรงเรียนสักวัน หรือยอมแม้กระทั่งหากครูจะได้เกรตคุนย์ หรือติด ร. แต่นั่นนี่ขอไปร่วมกิจกรรมความบันเทิงจากแรกก่อน ดังนั้นการพยายามจะอธิบายว่าเทคโนโลยีที่ทันสมัย หรือการเปลี่ยนแปลงทางด้านอาณาเขตของดินแดน จะนำไปสู่สำนักแบบใหม่ จินตนาการใหม่ ๆ จึงไม่สามารถที่จะอธิบายแบบเหมารวมต่อพฤติกรรมของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งได้ทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมของชาวบ้านอีสานที่ค่อนข้างจะมีความเหนียวแน่นทางด้านวัฒนธรรม หรือ ชนบางประการที่ถูกปลูกฝังมาหลายชั่วอายุคน

อนึ่งนอกจากสองตัวบทที่ได้ยกมาเป็นอย่างแล้วนั้นเพลงนางฟ้าสารภัญที่ขับร้องโดยแสงดาว พิมมะศรี เป็นอีกหนึ่งผลงานที่มีผู้เข้ารับชมผ่านยูทูบถึง 57 กว่าล้านครั้ง และเป็นที่เพลงศิลปินชาวบ้านนิยมนำไปร้องบนรถแท็กซี่ และรวมไปถึงการแสดงสดในโอกาสต่างๆ เนื้อหาของเพลงนางฟ้าสารภัญ เป็นการบรรยายถึงกิจกรรมของกลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านที่รวมตัวกันไปเที่ยวงานบุญต่างๆอย่างสนุกสนานโดยเฉพาะอย่างยิ่งการรวมตัวหน้าเวทีหมอลำ (แสงดาว พิมมะศรี, 2562: ออนไลน์) ดังที่ตัวบทของเพลงดังกล่าวที่ว่า

“...อ้าวฮานี้ พอแต่ได้ยินเสียง หมอลำละละแมนบ้านได้ บ้านเหนือ
ละหู่ผึ่งแพ้ว มาแม่สูรวมแก้ง นางฟ้าสืปลงโถม โดดดงดงละกะ
ดั้นดัวดัว ใส่ผู้บ่าวไทบ้าน ไทบ้านให้เพิ่นแนม แนมมาแล้วกะ
แลกเฟสแลกไลน์ ผู้ไล่พิสดกะละแมนหน้าฮ้าน เอ็นหมู่พวกมาว่วน
นำกัน เดละนอ ฟีนองเอ๋ย เอ็งเอ๋ย เอ่อ เอ็งเอ๋ย เอ็งเอ๋ย เอ่อ เอ็งเอ๋ย
เด้ออ้ายเด้อ เด้ออ้ายเด้อ เด้ออ้ายเด้อ ละเด้อๆ อ้ายเด้อ” (แสงดาว
พิมมะศรี, 2562: ออนไลน์)

จากตัวบทของเพลงดังกล่าว ได้แสดงให้เห็นว่าแม้ว่าจะกลุ่มวัยรุ่นจะเข้าถึงเทคโนโลยีที่ทันสมัย แต่วิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของชุมชนที่ชอบสนุกสนานก็ยังคงมีอยู่ไม่ได้เปลี่ยนไปจากอดีต

5 โปรดดูรายละเอียดเกี่ยวกับชนบางประการและประเพณีของชาวบ้านในภาคอีสานที่ปรากฏในบทเพลงได้จากวิทยานิพนธ์เรื่อง หมอลำ: ภาพสะท้อนทางคติ ความเชื่อ และการเมือง (วีรชน เกษสกุล, 2560)

เพียงแต่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามยุคสมัยเท่านั้นเอง นอกจากนี้ด้วยบทดังกล่าวยังสะท้อนให้เห็นว่ากิจกรรมเพื่อความบันเทิงอย่างการแสดงหมอลำก็ยังคงมีบทบาทสำคัญ และเป็นที่ยินในสังคมชาวบ้านของภาคอีสานมาทุกยุคสมัย

2.2 เสี่ยงจากรถแท็กซี่อานาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์

“...ไม่มีเสื่อมคลาย มลายพอลอย สารู เต๋อ พญาเต่างอย
ลูกกระตอกค่อย ๆ น้ำต่ายอยไหลตก มามื่อนี้ได้มาขอโชค มามื่อนี้
ลูกได้มาขอโชค วอนเต่างอยช่วย โบก โบก โบก โบก โบก ใจอ้าย
คืนเต่างอย...”

ตัวบทนี้เป็นส่วนหนึ่งจากเนื้อหาของเพลงเต่างอย ที่ขับร้องโดยศิลปินชื่อดัง จินตหรา พูนลาภ เพลงดังกล่าวนี้มีผู้เข้าชมผ่านยูทูบมากกว่า 148 ล้านครั้ง (จินตหรา พูนลาภ, 2560: ออนไลน์) และยังคงนำไปขับร้องกันอย่างแพร่หลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งบรรดแหจากค่ายต่าง ๆ เพลงเต่างอยเป็นเพลงที่มีดนตรีสนุกสนาน หากฟังอย่างผิวเผินอาจจะดูเหมือนว่าเพลงดังกล่าวนี้กำลังทำหน้าที่เพียงแค่มอบความบันเทิงหรือความสนุกสนานเท่านั้น แต่อย่างไรก็ดี หากพิจารณาเนื้อหาของเพลงอย่างละเอียด จะพบว่าเพลงดังกล่าวไม่ได้ถูกเขียนขึ้นมาลอยๆ หากแต่ประกอบไปด้วยชุดความรู้ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อเกี่ยวกับตำนาน สิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ กล่าวให้ยิ่งกว่านั้นคือ การบูชาพญาเต่างอย⁶ ก็คือวัฒนธรรมการบูชาสัตว์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมความเชื่อแรกของมนุษย์ หรือที่เรียกว่า วิญญาณนิยม (Animism) เป็นความเชื่อที่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือมีวิญญาณ (spirit) สถิตอยู่ในธรรมชาติ เช่นต้นไม้ ก้อนหิน หรือสัตว์ ต่อมาความเชื่อในลักษณะดังที่กล่าวได้พัฒนาการไปสู่การสร้างข้อกฎหมายหรือข้อห้าม (Taboo) ประกอบกับการสร้างสัญลักษณ์เพื่อเป็นเครื่องหมายหรือรูปเคารพ (Totem) (ยศ สันตสมบัติ, 2556: 284; ศิลปชัย เขาว์เจริญรัตน์, 2558: ออนไลน์) และคติ ความเชื่อดังกล่าวปรากฏอยู่ในสังคมอีสานมาหลายชั่วอายุคน

การที่ผู้เขียนได้นำเสนอประเด็นดังกล่าวขึ้นมาเพื่อที่จะชี้ให้เห็นว่า แม้ว่าสังคมอีสานในปัจจุบันจะมีเทคโนโลยีที่ทันสมัยเพียงใด ก็ไม่ได้ทำให้คติความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ ถูกกลบทับหรือถูกทดแทนจากสิ่งอื่นแต่อย่างใด ตรงกันข้าม

6 เรื่องราวของพญาเต่างอย เป็นมุขปาฐะที่ชาวบ้านเล่าต่อ ๆ กันมาหลายชั่วอายุคนโดยมีเนื้อเรื่องโดยประมาณว่าเมื่อครั้งไทยได้ทำสงครามกับลาว คนลาวพ่ายแพ้จึงถูกกวาดต้อนมาอยู่ในประเทศไทย เมื่อเดินทางมาถึงลำน้ำพุง ซึ่งเป็นลำน้ำขนาดใหญ่ และมีเตาอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก คนในสมัยก่อนเห็นว่าบริเวณนี้จะมีพืชพันธุ์ธัญญาหารที่อุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัย จึงได้ตั้งถิ่นฐานขึ้น โดยตั้งชื่อว่า “หมู่บ้านเต่างอย” ตามสถานที่พบเห็นเต่าที่กำลังลอยผิวน้ำ หมู่บ้านแห่งนี้จึงมีสัญลักษณ์เป็น รูปเต่า และได้ตั้งชื่ออำเภอว่า เต่างอย ปัจจุบันอยู่ในจังหวัดสกลนคร โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ตำนานพญาเต่างอย ใน Museum Thailand (สาวสุวนันท์ ตระกูล: ออนไลน์)

เทคโนโลยีที่ทันสมัยเหล่านี้นั้นต่างหากที่ช่วยให้คติความเชื่อแบบดั้งเดิมกลับมาแพร่กระจายไปได้อย่างรวดเร็วยิ่งกว่าเดิม ดังนั้นการที่พัฒนา กิตติอาษา พยายามอธิบายหรือเชื่อว่าวิถีอีสานใหม่ได้เข้ามาทดแทนหรือทับซ้อนภาพตัวแทนและร่องรอยอดีตแบบฮีดคองของวิถีอีสานเก่าจึงไม่ได้ออย่างนั้นเสมอไป

นอกจากเพลงต่างอยที่สะท้อนถึงคติความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านในสังคมอีสานยังคงเคารพนับถือมาจนถึงปัจจุบัน เพลงบุญผลา⁷ เป็นอีกหนึ่งผลงานเพลงที่สะท้อนถึงคติเกี่ยวกับคติความเชื่อของชาวบ้าน ซึ่งหากพิจารณาจากตัวบทของเพลงดังกล่าวที่ว่า

“...ย่อนบุญผลา เด่นาะ พาเฮมาพบพ่อ อู้สึกคือกัน
อยู่เนาะ คือฮักที่ร่อที่ฝัน ให้บุญผลา พาฮัก ให้ฮักเฮาถือเกาทุกวัน
ได้หายใจอยู่ใกล้ ๆ กัน จนฮอดมือตาย ได้ซำนี้กะพอ...บ่น่าเชื่อเนาะ
ว่าอายสิพ้อฮักแท้ นอกจากพอกับแม่กะมีแต่เจ้าฮั่นละเด้อ...อายว่า
อดข้าวกะตาย ขาดเจ้ากะบได้ สันตอกวา เบ็งแงกันเด้อหล่า ให้สม
บุพเพเฮาฮ่วมสร้างมาเด้อ...” (ไมค์ ภิรมย์พร, 2560: ออนไลน์)

เนื้อหาของบทเพลงดังกล่าวเป็นการเล่าเรื่องราวของชายหนุ่มที่ได้พบกับหญิงสาว อันเป็นที่รักโดยที่คาดไม่ถึงว่าจะได้มาพบกัน ทั้งนี้หากแปลความหมายคำว่า บุญผลา ความตามความหมายของภาษาไทยภาคกลางสามารถอธิบายได้ว่า บุญผลา ก็คือ บุพเพสันนิวาส และหากพิจารณาลงไปถึงที่มาของคำว่า บุพเพสันนิวาส สามารถที่จะอธิบายได้ว่าคำดังกล่าวเกิดจากการผสมคำกันระหว่างคำว่า “บุพเพ” และคำว่า “สนนิवास” โดย “บุพเพ” นั้นหมายถึง ในกาลก่อน หรือในชาติปางก่อน และ “สนนิवास” หมายถึงการอยู่ร่วมกัน ดังนั้นเมื่อ “บุพเพ” รวมกับ “สนนิवास” หรือ บุพเพสันนิวาส จึงหมายถึงการอยู่ร่วมกันในกาลก่อนหรือในชาติปางก่อน ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ พี่ น้อง เพื่อน สามเณร-ภรรยา และเป็นเหตุหนึ่งในการต้องมาพบรักเป็นคู่กันอีกในชาติปางนี้หรือในทำนองของ “กรรมเก่า” ในสาเหตุขาดก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเหตุที่เกิดความรักมาจากปัจจัยสองประการ คือ “บุพเพสันนิวาส” หรือกรรมเก่า และ “ปัจจุบันทิต” หรือกรรมใหม่ที่ทำในชาตินี้ (เพิ่มศักดิ์ จะเรียมพันธ์, 2561: ออนไลน์)

ทั้งนี้หากพิจารณาจากประเด็นเพลงต่างอย และบุญผลา ที่ผู้เขียนได้อภิปรายไปนั้น จะเห็นว่าจักรวาลวิทยาของชาวบ้านในภาคอีสานนั้น ไม่ได้แยกที่จะมีความเชื่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งตามลำพัง แต่เป็นลักษณะของความเชื่อของชาวบ้านปรากฏในรูปแบบของจักรวาลวิทยาแบบ “ไตรภูมิ”⁸ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ ความเชื่อของชาวบ้านในภาคอีสานเป็นชุดความเชื่อที่ผสม

7 บุญผลา เป็นผลงานเพลงที่ขับร้องโดย ไมค์ ภิรมย์พร (2560: ออนไลน์) เพลงดังกล่าวเป็นเพลงที่ได้รับความนิยมและมีผู้ชมผ่านช่องทางยูทูบมากกว่า 322 ล้านครั้ง

8 ไตรภูมิ ในที่นี้หมายถึง ไตรภูมิภค หรือ ไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่พระราชนิพนธ์โดยพระมหากษัตริย์ราชชาติที่ 1 หรือพญาลิไทย วรรณกรรมเรื่องดังกล่าวนี้ ถือเป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยจน

ผสานระหว่างความเชื่อในเรื่องของอำนาจเหนือธรรมชาติ และความเชื่อที่มาจากพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคติความเชื่อที่เกิดขึ้นตั้งแต่ก่อนที่จะเป็นอีสานเก่า หรือแม้แต่เมื่อเข้าสู่ยุคอีสานใหม่แล้วก็ตาม ความเชื่อดังกล่าวก็ยังคงดำรงอยู่ แม้ว่าในบางบริบททางสังคมจะได้รับอิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง ส่งผลให้แนวความเชื่อบางอย่างอ่อนกำลังลงแต่ไม่ได้เลือนหายไปจากสังคม และสิ่งที่น่าสนใจคือความทันสมัยทางด้านเทคโนโลยีที่มาช่วยให้ความเชื่อเหล่านั้นกลับมาแข็งแรงอีกครั้ง ยกตัวอย่างเช่นปรากฏการณ์จากกระแสความนิยมของละครเรื่องนาคี ซึ่งเป็นละครที่นำคติความเชื่อเกี่ยวกับพญานาคมาดำเนินเป็นแก่นของเรื่อง⁹ ด้วยกระแสความนิยมดังกล่าวเป็นปัจจัยหนึ่งส่งผลให้ผู้คนจำนวนมากหลงใหลไปทำการสักการะบูชาสถานที่ที่เชื่อกันว่าเป็นแหล่งที่อยู่ของพญานาค เป็นต้น

3. บทสรุปและข้อเสนอแนะบางประการ

จากที่ผู้เขียนได้อภิปรายมาทั้งหมดสามารถที่จะสรุปได้ว่า ชุดความหมายที่ว่าด้วยการเป็นอีสานใหม่ที่พัฒนา กิตติอาษา ได้เสนอนั้น ผู้เขียนพบว่าการอธิบายในลักษณะดังกล่าวมีจุดอ่อนหรือข้อบกพร่องบางประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนิยามชุดความหมายของคำว่าอีสานเก่าที่พัฒนาได้ให้ความสำคัญกับจุดเริ่มต้นที่การเป็นรัฐสมัยใหม่ และพยายามใช้ประเด็นดังกล่าวเป็นประเด็นสำคัญที่จะนำไปสู่การอธิบายในเรื่องของโครงสร้างประชากร เศรษฐกิจ การเมือง และสังคมวัฒนธรรม ต่อประเด็นดังกล่าวผู้เขียนมีข้อคิดเห็นว่าการมุ่งเน้นที่จะเริ่มต้นด้วยการอธิบายเช่นนั้น โดยละเอียดที่จะให้ความสำคัญกับเรื่องของอาณาเขตทางวัฒนธรรม ซึ่งไม่สามารถที่จะใช้ดินแดนเป็นเส้นแบ่งได้นั้น เป็นความผิดพลาดที่รุนแรง และนำไปสู่การอธิบายที่ผิดพลาดหลายประการ อย่างเช่น การพยายามอธิบายอีสานภายใต้บริบทของสงครามเย็นที่ว่า “คนอีสานมีลักษณะพิเศษหลายประการ เช่น คนอีสานมีลักษณะคล้ายคลึงกับคนลาวในประเทศลาว” ผู้เขียนมีข้อคิดเห็นว่าการอธิบายในลักษณะดังกล่าวนอกจากจะไม่ได้ช่วยอธิบายให้เกิดความเข้าใจแล้วนั้น ยังอาจจะก่อให้เกิดความสับสนเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ หรือการพยายามอธิบายว่า พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ เรื่องนิทานโบราณคดี ที่กล่าวถึงสภาพแวดล้อมของหมู่บ้านในอีสานไม่ตรงกับความเป็นจริง แล้วตัดสินว่าการกระทำดังกล่าวเป็นการลดทอนหรือกดทับความเป็นอีสานจากชนชั้นนำของสยาม ต่อประเด็นดังกล่าวผู้เขียนมีข้อคิดเห็นว่าการละเลยที่จะนำบริบททางสังคมการเมืองที่เกิดขึ้นก่อนหน้าที่สยามจะเข้าสู่การเป็นรัฐสมัยใหม่มาใช้ประกอบการพิจารณาต่อการกระทำของชนชั้นนำสยาม จึงนำไปสู่การตีความที่

กระทั่งถึงปัจจุบัน โดยเนื้อหาสาระสำคัญของวรรณกรรมเรื่องนี้ คือการพรรณนาถึงเรื่องของ การเกิด การตาย ของสรรพสัตว์ทั้งหลาย ตลอดจนกฎหมายของการดำรงอยู่ของสรรพสัตว์และเหล่าเทวดาทั้งหลาย โปรดดูรายละเอียดใน ไตรภูมิภควา (พญาไทย ถอดความโดยกรมศิลปากร, 2555)

9 ละครเรื่องนาคี เป็นบทประพันธ์ของ ตริ อภิรมย์ ปรับเป็นบทโทรทัศน์โดย สรวิรัตน์ จิรบรรวิสุทธิ์ และกำกับการแสดงโดยพงษ์พัฒน์ วชิรบรรจง ออกอากาศทางสถานีวิทยุโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 โดยมีกระแสความนิยมทั่วประเทศสูงถึง 17.291 โปรดดูรายละเอียดจากเรื่องย่อของละครเรื่องนาคีได้ใน นิยายไทยรัฐ/นาคี (ออนไลน์)

ไม่เข้าใจจนขั้นนำสยามอย่างที่ชนชั้นนำสยามเข้าใจตัวเอง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ เป็นการตีความในแบบที่ตัวเองเข้าใจแล้วโยนกลับไปให้เป็นความผิดพลาดของชนชั้นนำสยามในอดีต ทั้ง ๆ ที่ชาวบ้านในเวลานั้นอาจจะไม่ได้มีความรู้สึกว่าเขาถูกลูกกดขี่ หรือมีความจำเป็นที่จะต้องเคลื่อนย้ายถิ่นฐานตามแรงปรารถนา แต่การต้องเคลื่อนย้ายแรงงานเป็นธรรมชาติของมนุษย์ที่จำเป็นจะต้องดิ้นรนเอาตัวรอด หรือเพื่อแสวงหาดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นเรื่องปกติธรรมดาของมนุษย์ในทุก ๆ สังคม

ต่อประเด็นเรื่องชุดความรู้ ความเชื่อเดิมของชาวบ้านอีสานเก่าที่ถูกท้าทายด้วยความทันสมัยในนามของระบบการศึกษา ระเบียบราชการ การค้าขายแลกเปลี่ยน การพัฒนา และความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีต่างๆ ที่เข้ามาภายหลังยุคสงครามเย็น จนทำให้พัฒนา กิตติอาษา เชื่อว่าวิถีอีสานเก่าได้เคลื่อนหายไปประหนึ่งดวงตะวันที่ลาลับขอบฟ้ายามค่ำ สำหรับการอธิบายดังกล่าวผู้เขียนเห็นด้วยกับพัฒนาแต่เพียงแค่บางส่วนเท่านั้น กล่าวคือ แน่แน่นอนว่าชุดความรู้ความเชื่อเดิมอาจจะถูกท้าทายด้วยระบบการศึกษา ด้วยระเบียบราชการ ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัย ซึ่งอาจจะดูเหมือนว่าสิ่งเหล่านั้นได้มาทับซ้อนความเป็นอีสานเก่าไปเสมือนกับการที่ตะวันลาลับขอบฟ้ายามค่ำ แต่อย่างไรก็ตามหากพิจารณาให้ยิ่งกว่านั้นเราก็จะเห็นว่าในเช้าของวันถัดไปดวงตะวันก็จะต้องขึ้นมาส่องแสงเสมอ หรือหากกล่าวให้ยิ่งกว่านั้น ภายหลังที่ดวงตะวันลบบขอบฟ้าอาจจะมีคนอีสานบางคน บางกลุ่มกลับตั้งแต่หัวค่ำ หรือบางคนอาจจะไปหลับตอนกลางดึก หรือบางคนอาจจะยังไม่ได้นอนด้วยซ้ำ ดังนั้นความรู้สึกที่ถูกทับซ้อนจากสิ่งใหม่มันจึงไม่ได้เกิดขึ้นกับทุกคน หรือถูกกลบหายไปแบบทันทีทันใด มันเพียงแค่เจือจางลงในบางเวลาเท่านั้นเอง ดังจะเห็นได้จากในบริบททางสังคมบางช่วงที่รัฐได้มีการใช้อำนาจผ่านระบบการศึกษาเพื่อปลูกฝังให้เกิดสำนึกถึงความเป็นไทยแบบรัฐส่วนกลาง¹⁰ แต่ในบางบริบททางสังคมรัฐส่วนกลางเองก็ได้ใช้ระบบการศึกษาเช่นกันในการพยายามฟื้นฟูหรือเชิดชูอัตลักษณ์ของท้องถิ่นเช่นกัน¹¹ หรือในมิติทางด้านวัฒนธรรมความบันเทิงจะเห็นได้ว่าในช่วงหลัง พ.ศ.2500 เป็นต้นมา สังคมไทยได้รับอิทธิพลทางดนตรีจากประเทศฝั่งโลกตะวันตกเข้ามาจำนวนมากดังจะเห็นได้จากการเกิดขึ้นของวงดนตรีชื่อดังภายใต้บริบทดังกล่าว อย่างเช่น วงดิ อิมพอสซิเบิ้ลส์ (The Impossibles) ซึ่งต่อมาวงดนตรีดังกล่าว

10 ตัวอย่างเช่นในช่วง พ.ศ. 2481 – 2481 ซึ่งเป็นช่วงที่อยู่ในรัฐาสสมัยของจอมพลป. พิบูลสงคราม ในบริบทดังกล่าวถือได้ว่าเป็นช่วงที่มีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงประเทศ กล่าวคือภายหลังจากที่มีการกำหนดให้วันที่ 24 มิถุนายนเป็นวันชาติ แล้วจึงมีการเปลี่ยนชื่อจากสยามประเทศ เป็น ประเทศไทย มีการสร้างสิ่งก่อสร้างที่เป็นสัญลักษณ์ทางการเมืองมากมาย มีการออกพระราชบัญญัติบำรุงวัฒนธรรมแห่งชาติ ทั้งนี้เพื่อปรับให้เข้ากับแนวคิดที่จะใช้วัฒนธรรมในการสร้างความมั่นคงของชาติ และผลจากแนวความคิดดังกล่าวส่งผลให้วงการศึกษาในช่วง พ.ศ. 2478 เป็นต้นมาได้เริ่มให้ความสนใจกับแนวคิดเรื่องการใช้ศิลปวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือในการกลมเกลียวให้เกิดความรักชาติ ดังจะเห็นได้จาก หนังสืออ่านปลูกใจนักเรียน ที่ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2479 โปรดดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน ปรีชา วังมี. (2543: 151 – 174)

11 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 มาตรา 27 วรรค 2 ได้กำหนดให้สถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีหน้าที่จัดทำสาระของหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ในวรรคหนึ่งในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชนและสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์เพื่อเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ

ได้กลายมาเป็นต้นแบบของแนวเพลงที่เรียกว่า “เพลงสตริง” และกลายเป็นที่นิยมอย่างมากในหมู่ของวัยรุ่นในตอนนั้น จากปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เองจึงส่งผลให้ เพลงลูกทุ่ง ลูกกรุง รวมทั้ง หมอลำ ได้รับความนิยมน้อยลง (สาทร ศรีเกตุ, 2557: 25-26) แต่ในปัจจุบันสื่อความบันเทิงอย่าง “หมอลำ” ได้หวนกลับมาเป็นนิยมและได้รับความสนใจมากยิ่งขึ้น แม้กระทั่งวง BNK48 ซึ่งเป็นกลุ่มศิลปินไอดอลหญิงของประเทศไทยที่ได้รับอิทธิพลมาจากประเทศญี่ปุ่น ยังได้ให้ความสนใจและได้มาร่วมสร้างผลงานเพลงในแบบฉบับของดนตรีอีสาน¹² ดังนั้นการอธิบายว่าอีสานเก่าได้หายไปเมื่อภายหลังจากสิ้นสุดยุคสงครามเย็นนั้น จึงไม่สอดคล้องกับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในสังคม นักผู้เขียนจึงขอเสนอว่า มันไม่ได้มีอีสานเก่าหรืออีสานใหม่แต่อย่างใด มีแต่เพียงอีสานที่เป็นอีสาน ส่วนจะมีการเปลี่ยนไปบ้าง คงเดิมบ้าง ก็เป็นเรื่องปกติธรรมดาของพัฒนาการทางสังคมของมนุษย์ ดังนั้นผลการศึกษาในครั้งนี้จึงสามารถที่จะสรุปได้ว่า ในสภาวะสังคมที่เป็นโลกไร้พรมแดน อีสานได้เปลี่ยนไป...แค่ในบางเรื่องเท่านั้นเอง แต่รากฐานทางความคิดความเชื่อ คติ และวัฒนธรรมก็ยังคงมีของเดิมหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือพัฒนาการทางสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในหมู่บ้านภาคอีสานอาจจะมีการรับสิ่งใหม่ ๆ เข้ามา ไม่ว่าจะ เป็นเทคโนโลยี องค์กรความรู้ หรือแม้กระทั่งอุดมการณ์แนวความคิดทางการเมืองแบบใหม่ ๆ แต่อย่างไรก็ดีการเข้ามาใหม่ของสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ ก็ได้ทำให้สิ่งเก่าที่มีอยู่เลือนหายไปได้อย่างสิ้นเชิง แต่ทั้งสิ่งเก่าและสิ่งใหม่ต่างดำรงอยู่ร่วมกันในสังคมอีสานอย่างมีความหลากหลาย

12 โปรดดู เพลงโดดติด Ost. ไทบ้าน x BNK48 จากใจผู้สาวคนนี้ (BNK48, 2564: ออนไลน์)

บรรณานุกรม

- คำพูน บุญทวี. (2542). **ลูกอีสาน ฉบับนักเรียน**. นนทบุรี: สำนักพิมพ์ โป๊ยเซียน.
- จินตหรา พูนลาภ. (2560). **เต่างอย**. JINTARA CHANNEL OFFICIAL. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=oppMTue4gRE>
- ตรี อภิรัม. (2559). **นาคี**. ไทยรัฐ. ค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.thairath.co.th/novel/Nakee/synopsis>
- นครินทร์ เมฆไตรรัตน์. (มทป.). **รัฐสมัยใหม่**. สถาบันพระปกเกล้า. ค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566, จาก <http://wiki.kpi.ac.th/index.php?title=รัฐสมัยใหม่>
- ปีเอ็นเค48. (2564). **โดดติ่ง Ost. ไทบ้าน x BNK48** จากใจผู้สาวคนนี้. BNK48. สืบค้น 15 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.facebook.com/bnk48official/posts/โดดติ่ง-หนึ่งในผลงานที่เราภาคภูมิใจที่เกิดขึ้นมาจากความเจ๋งของวัฒนธรรมอีสาน-แล/446314536853198>
- ประชาไท. (2558). **เปิดตัว ‘อีสานใหม่’ อีสานที่ไม่สยบยอม**. ค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2566, จาก <https://prachatai.com/journal/2015/03/58493>
- ปวีณา วังมี. (2543). **รัฐไทยกับการกล่อมเกลาสถาบันการเมืองผ่านแบบเรียนในช่วง พ.ศ. 2475 – 2487**. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- พญาลีไท ถอดความโดยกรมศิลปากร. (2555). **ไตรภูมิภูษา**. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.
- พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ.2545 (ฉบับที่ 3) พ.ศ.2553 มาตรา 27
- พัฒนา กิตติอาษา. (2557). **สู่วิถีอีสานใหม่**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วิภาษา.
- เพิ่มศักดิ์ จະเรียมพันธ์. (2561). **จักรวาลวิทยาแบบไทยใน “บุพเพสันนิวาส” และตำแหน่งแห่งที่ของ “บุพเพสันนิวาส” ในการเมืองไทย**. ค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2566 จาก https://www.matichon.co.th/social/news_885411
- ไมค์ ภิมย์พร. (2560). **บุญผเส**. GRAMMY GOLD OFFICIAL. ค้นเมื่อ 7 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=Tp2FRIGESLs>
- ยศ สันตสมบัติ. (2556). **มนุษย์กับวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ลำไย ไททองคำ. (2559). **ผู้สาวชาละวะ**. ไททองคำ เรคคอร์ด. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก https://www.youtube.com/watch?v=xir5VPhU_M
- วีรชน เกษสกุล. (2560). **หมอลำ: ภาพสะท้อนทางคดี ความเชื่อ และการเมือง**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร มหาบัณฑิต คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ศิลป์ชัย เขาว์เจริญรัตน์. 2558. ศาสนาผี. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <http://sinchaichao>.

blogspot.com/2015/06/blog-post_4.html

สาทร ศรีเกตุ. (2557). **พัฒนาการความสัมพันธ์เชิงอำนาจทางเศรษฐกิจและการเมืองในวัฒนธรรมเพลงไทยสากล**. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุรชาติ บำรุงสุข. (2559). **สยามในกระแสสากล! จากบางกอกสู่เจนีวา**. มติชนสุดสัปดาห์. ค้นเมื่อ 9 พฤษภาคม 2566, จาก https://www.matichonweekly.com/column/article_3361
สุวนันท์ ตระกูล. (มปป). **ตำนานพญาเต่างอย**. Museum Thailand. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.museumthailand.com/th/home>

แสงดาว พิมมะศรี. (2562). **นางฟ้าสารภัญ**. PTmusic. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.youtube.com/watch?v=syrPa7LGB9c>

หงสา ประภาพร. (2562). **คารมแห่..แว่ว!!**. M.STAR Records. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก https://www.youtube.com/watch?v=r_NNRGFDmnQ

อานันท์ นาคคง. (2553). **เส้นทางสายมนุษยวิทยาดนตรีในประเทศไทย**. (บทความจากผู้คนดนตรีชีวิต). กรุงเทพฯ : ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)

อาม ชูติมา. (2562). **อาม ชูติมา สาวน้อยนักแต่งเพลง บทสัมภาษณ์จากรายการ “บางกอก Cityเลขที่ 36”**. PPTV. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.pptvhd36.com/programs/รายการวาไรตี้/บางกอก-City-เลขที่36/73700#part-1>

อุกฤษฏ์ เฉลิมแสน. (2557). **เลาะเส้นทางอีสานใหม่ (ตอนที่ 1) การเปลี่ยนแปลงของอีสาน**. ค้นเมื่อ 5 พฤษภาคม 2562, จาก <https://www.academia.edu/9568263/>

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. (2561). **“อีสานใหม่” กับการปฏิวัติสู่ความเป็นเมือง**. ค้นเมื่อ 3 พฤษภาคม 2566, จาก <https://www.bangkokbiznews.com/blog/detail/643791>

Plato. (1993). **Republic A new translation by Robin Waterfield**. Oxford University Press. Thai PBS ศูนย์ข่าวภาคอีสาน. (2562). **ตลาดเพลงลูกทุ่งหมอลำใต้โบไต้ในยุคสื่อสังคมออนไลน์**. ค้นเมื่อ 1 พฤษภาคม 2566, จาก <https://web.facebook.com/ThaiPBSEsan/videos/566208493910100? v=566208493910100>